

ТРАДИЦИИТЕ НА КАРАВЕЛОВ И БОТЕВ И БЪЛГАРСКАТА РЕВОЛЮЦИОННА ЖУРНАЛИСТИКА И ПУБЛИЦИСТИКА ПО ВРЕМЕ НА АПРИЛСКОТО ВЪСТАНИЕ

Дочо Леков

През 1872 г. на страниците на в. „Свобода“ Каравелов заяви: „А бездарните писатели, неспособните вестникари, полуобразованите учители, невежествените проповедници и „безглавите“ публицисти са морални убийци.“¹ Петнадесет дни преди героичната си смърт в първия брой на в. „Нова България“ Ботев дописваше революционния си завет: „Журналистиката е едно от първите средства за революцията. . . Поддържането на един истинно революционен и народен лист е само по себе си голяма помощ.“² Двама изключителни творци, редактори, революционни дейци и мислители, направили периодичните си издания образец на действена и завладяваща журналистика, бяха загрижени за нейното настояще и бъдеще. Каравелов и Ботев нямаха възможност да разгърнат публицистичните си възможности в кървавите пристъпи на борбата. Редактирал първия брой на „Нова България“, журналистът стана войвода и след броени дни „наиде“ своя гроб „в редовете на борбата“, както беше предвещал преди няколко години поетът. Съдбата на Каравелов не беше по-честита. Оттеглил се от активна революционна дейност, заподозрян от някои свои съвременници в родоотстъпничество, бившият редактор на „Свобода“ не можеше да издава свой революционен орган, да печата в революционните български издания. През 1875 г. той публикува анонимно две свои статии във вестника на Кириак Цанков „Балкан“³, през 1876 г. сигурни данни за сътрудничеството му в български периодични издания все още няма. Големи имена на журналисти и публицисти по време на Априлското въстание у нас липсват. Въпреки това революционните ни вестници от този период са интересни. Заслуга за това имат не само драматичните събития, които те отразяват. На страниците им се чувствава „присъствието“ на двамата корифеи на възрожденската ни журналистика и публицистика Каравелов и Ботев — вестниците, които те редактираха, бяха създали традиции, на които неспокойната 1876 г. даде конкретен идеен смисъл и богато творческо съдържание.

По време на Априлското въстание в България излизат следните периодични издания: в. „Напредък“ (1874—1877), „Век“ (1874—1876, от 7 февруари 1876 г. се издава под заглавие „XIX век“), „Източно време“ (1874—1877), „Зорница“ (1876—1878), „Дунав“ (1865—1877), „Едирне“ (1867—1877), „Ден“ (1875—1876),

¹ Свобода, бр. 17, 21 окт. 1872.

² Нова България, бр. 1, 5 май 1876.

³ Вж. Д. Леков. Сътрудничеството на Любен Каравелов в българския периодичен печат до Освобождението. — В: Изследвания и статии за Любен Каравелов. С., 1963.

сп. „Зорница“ (1864—1878). Български вестници през този период се издават и в Румъния: „Ступан“ (1874—1876), „Стара планина“ (1876—1878), „Български глас“ (1876—1877), „Възраждане“ (1876), „Нова България“ (1876—1877), „Момче“ (1876), „Български лъв“ (1876). От „Момче“ и „Български лъв“ нямаме запазени екземпляри. Ценният библиографски труд „Априлското въстание и българският възрожденски периодичен печат. 1973“ (съставител Б. Райков, редактори К. Възвзова-Каратеодорова и Ан. Вълчева) дава богата представа как и от какви позиции е отразено въстанието в нашите вестници и списания. На този въпрос са посветени студии и статии, посочени са фактически данни в някои издания.¹ Интересни са и публикациите за отзвук на Априлското въстание в чужбина.²

Материалите в българския периодичен печат през 1876 г. обхващат разни страни, моменти и аспекти на въстанието — причини, подготовка, потушаване, отзвук, значение и т. н. Отношението на журналистите и публицистите към него е отправна точка при изясняването на техните обществени позиции, идеология, характер. „Напредък“, „XIX век“, „Стара планина“ не остават безучастни към бушуващата кървава драма. Но редакторите възприемат и отразяват събитията през призмата на своя просветителски мироглед, не могат да разберат дълбокия смисъл и значение на едно такова голямо събитие. Свое отношение към Априлското въстание имат и туркофилските вестници „Дунав“ и „Едирне“. И те дават подробности за него, пишат за разбиването на Ботевата чета, за смъртта на Бачо Киро, Цанко Дюстабанов, за съпротивата на отделни български селища. Но във всяка публикация прозира нескритото желание на редакторите да оправдаят официалната турска власт за нейната бруталност, да омаловажат или пренебрегнат истинските причини за всенародния революционен подем.

Най-правдива и пълна картина за подготовката, хода, потушаването на въстанието и отзвукът му в чужбина дават излизалите по това време революционни български вестници в Румъния — „Български глас“, „Нова България“, „Юнак“, „Възраждане“. Наистина някои факти в тях са тенденциозно разкрасени, в известни случаи цифрите са съзнателно редуцирани или преувеличени. Романтичната екзалтация в част от материалите на тези вестници обаче не намалява тяхната стойност, а говори за неспокойната гражданска съвест на техните редактори и сътрудници.

¹ М. Стоянов. Българска възрожденска книжнина. Т. I, II. С., 1957, 1959; В. Ацева. Априлското въстание 1876 г. в Пловдивския революционен окръг, отразено във възрожденската книжнина. Библиография. Пловдив, 1966; М. Стоянов. Априлското въстание и българският периодичен печат. — Библиотекар, 1966, кн. 2; Ст. Великов. Априлската народна революция и българският предосвободителски печат. — Български журналист, 1966, кн. 4; К. Възвзова. Ан. Вълчева. Увод. — Априлското въстание и българският възрожденски периодичен печат; К. Възвзова-Каратеодорова. Българският и чуждият периодичен печат от 1876 г. и Априлското въстание. — Априлското въстание. 1876—1966. С., 1966.

² Вж. И. Козьменко. Русское общество и Апрельское болгарское востание 1876 года. — Вопросы истории, 1947, кн. 5; Хр. Христов. Руската общественост и българското национално-освободително движение в навечерието на Руско-турската война от 1877—1878 г. — В: Освобождението на България от турско иго. Сборник статии. С., 1958; Р. Хавранкова. Откликът на Априлското въстание през 1876 г. сред чешкото общество. — Исторически преглед, 1959, кн. 6; Й. Митев. Чешкият вестник „Народни листи“ за Априлското въстание. — Военно-исторически сборник, 1959, кн. 2; А. Монежджикова. Отражение на Априлското въстание в Англия, Франция и Италия. — Изв. Инст. „Христо Ботев“, кн. I, 1954; В. Паскалева. Демократичната общественост в Западна Европа и Освобождението на България. — В: Освобождението на България от турско иго; Ив. Панайотов. Отзвук на Априлското въстание в Англия. Историческо библиографско проучване. — Изв. Нар. библ. „Васил Коларов“ и Библ. при Соф. държ. унив., т. I (VII), 1961; Хр. Михова. Приносът на румънския народ за освобождението на България от турско иго. — В: Освобождението на България от турско иго; Ст. Радев. Отражението на Априлското въстание през 1876 г. в унгарския печат. — В: Военно-исторически сборник, 1960, кн. 6; Ив. Панайотов, К. Възвзова, Ан. Вълчева. Отзвукът в европейския периодичен печат през 1876 г. — Библиотекар, 1966, кн. 2, и др.

„Български глас“, „Нова България“, „Юнак“ и „Възраждане“ са органи на българската емиграция, взела дейно участие във въстанието. Всеки от тези вестници има свой облик, свое отношение към някои въпроси и обществени дейци. Но те са обединени от една обща и голяма цел — безпределната подкрепа на революцията. Тя дава импулс на редакторите им, кара ги да търсят такива публицистични жанрове и похвати, чрез които да пропагандират идеите на национално-освободителната борба. Надеждата в предстоящата революция роди „Свобода“ и „Независимост“, „Дума на българските емигранти“, „Будилник“ и „Знаме“. Априлското въстание дава живот на „Български глас“, „Нова България“, „Юнак“ „Възраждане“. Каравелов и Ботев, продължавайки традициите на Раковски, станали родоначалници на революционната българска журналистика и публицистика. Те написали програмата на прогресивния ни демократичен печат, без която не биха се появили и вестниците, възпели героизма на Априлското въстание.

„Български глас“, „Нова България“, „Юнак“ и „Възраждане“ въпреки актуалното си съдържание са все още недостатъчно проучени. Необходимо е да се изясни своеобразието им с оглед на идеите, тематиката, техния стил и жанрови особености. Да се разшифроват имената на много от сътрудниците им. Да се проучат жизненият и творческият път на редакторите им, за да се обясни как при създаването на революционна ситуация някои от тях променят в известна степен възгледите и тактиката си. За да се даде отговор на тези въпроси и се определи мястото на „Български глас“, „Нова България“, „Юнак“ и „Възраждане“ в историята на българската журналистика, може би трябва да се започне с изясняването на проблема, в каква степен посочените вестници са свързани с традициите, създадени от Каравелов и Ботев, т. е. да се почувствува „присъствието“ на двама големи революционни дейци и творци във възрожденската журналистика и публицистика по време на едно крупно историческо събитие.

*

Априлското въстание е обявено на 20 април 1876 г. Три дни преди това, на 17 април с. г., в Болград се появява нов емигрантски вестник — „Български глас“. Означаваше ли това, че новият печатен орган е дългоочакваният предвестник на въстанието?

Революционният подем през 1875—1876 г. поставя нови задачи и пред демократичната общественост в страната, и пред българската емиграция в Румъния. Необходимо е да се укрепят частните революционни комитети в България, да се почувствува здравата идейна и организационна връзка между българите, групирани в по-големите румънски градове. В началото на 1876 г. БРЦК изпраща сред българската колония в Болград Киро Тулешков. Той е известен революционер деец. Следвал е в Ришельовската гимназия в Одеса, бил е словослагател в печатницата на Димитър Паничков. Тулешков е тясно свързан с Ботев. Един факт от биографията му заслужава по-специално внимание. Избягал от Мачинския затвор през 1871 г., където е хвърлен по искане на Високата порта, Тулешков намира убежище при Каравелов. Открил в негово лице безкористен патриот и добър помощник, бъдещият председател на БРЦК го прави управител на своята печатница, а от 14 юли 1873 г. до 9 март 1874 г. и отговорен редактор на в. „Независимост“. В продължение на няколко години Тулешков получава богата революционна и журналистическа школовка, която се оказва от решаващо значение за неговата бъдеща дейност. В печатницата на Каравелов той е в непосредствен контакт с Ботев и Левски. с всички видни революционни дейци.

Пристигнал в Болград, Тулешков е назначен за директор на гимназиалната печатница. Но той трябва да осъществи и една актуална революционна идея. На 12 октомври 1874 г. излиза последният брой на „Независимост“, през септем-

ври следващата година е преустановено Ботевото „Знаме“. Емиграцията в Румъния и революционните сили в страната са без политически орган. А събитията на Балканския полуостров и в Европа стават все по-напрегнати. Издаването на вестник от страна на революционната българска емиграция е необходимо и наложително, като се има пред вид, че избухването на въстанието се очаква в най-близки дни. И напълно естествено е, че идеята за създаването на нов политически орган се осъществява от дългогодишния обществен деец и печатарски работник, школувал при родоначалниците на революционната българска журналистика Каравелов и Ботев — Киро Тулешков.

„Български глас“ излиза в продължение на година и четири месеца, веднаж седмично — от 17 април 1876 г. до 27 август 1877 г.¹ Зависимостта на неговия редактор от Каравелов започва още от заглавието на вестника. През 1870 г. Каравелов издава брошурата „Български глас“. В нея са формулирани основните задачи на освободителната борба, доразвити и уточнени по-късно в програмата на революционната българска организация. Тулешков, запознат с брошурата на Каравелов, използва целенасоченото ѝ заглавие и като заглавие на своя вестник.

„Български глас“ си поставя за цел да продължи революционните традиции на „Свобода“. Затова редакторът му преповтаря почти дословно и програмата на този вестник.² Каравеловите вестници, отбелязва Захари Стоянов, „дълго време ще служат като образец на нашите журналисти не по своето съдържание само, но и по външната си наредба“³. Към подобно твърдение авторът на „Записките“ вероятно е насочен и от в. „Български глас“, чийто композиционен план е напълно сходен с оформлението на „Свобода“ и Ботевото „Знаме“. Пряко въздействие в случая оказва по-скоро Каравелов, отколкото Ботев, тъй като в. „Знаме“, който излиза след „Свобода“ и „Независимост“, продължава идейно-публицистичните им традиции. Зависимостта между Каравеловите вестници, „Знаме“ и „Български глас“ в случая показва огромното значение на съвместната журналистическа дейност на тримата представители на революционния ни възрожденски печат, осъществена в дома на Каравелов, който, след като през 1871 г. приютава Тулешков, отваря гостоприемно порти по-късно и за излезлия от Фокшанския затвор Ботев.

Разпределението на материалите в „Свобода“, „Знаме“ и „Български глас“ е следното: „Свобода“: Уводна статия, политически преглед, „Известия от България“, „Книжевни известия“, „Книжевност“, „Най-нови известия“; „Знаме“: Уводна статия, политически преглед, „Книжевни известия“, „Български известия“, „Най-нови известия“; „Български глас“: Уводна статия, политически преглед, „Книжевни известия“, „Български известия“, „Най-нови известия“.

След като възприема Каравеловия начин в подредбата на материала, Тулешков проявява и каравеловски подход в поставянето и осветляването на актуалните проблеми. Уводните статии привличат вниманието върху злободневните събития на деня — робската съдба на българския народ, избухването, потушаването и отгласът на Априлското въстание, солидарността между славянските народи. Влиянието на Каравелов и Ботев, като се започне от единичните похвати и се стигне до заимствуваните пасажи, се проявява преди всичко в този раздел на „Български глас“. Специфичната каравеловска атмосфера откриваме и в останалите рубрики на вестника — в политическите прегледи, в „Български известия“, „Най-нови известия“. Тук попадаме на познатите от „Свобода“ иронично-

¹ За К. Тулешков и неговия вестник вж. Д. Леков. Вестник „Български глас“ (1876—1877) — приемник на журналистическите традиции на Каравелов и Ботев. — Изв. Инст. за лит., кн. XI, 1961.

² Програмата на двата вестника и някои паралели, вж. Д. Леков. Пос. изследване.

³ З. Стоянов. Черти от живота и писателската дейност на Л. Каравелов, с. 25.

саркастични забележки на редакцията, вмъкнати в текста или дадени под линия, долавяме силата на неприкритото негодувание на редактора от своеволията в Турската империя.

Тулешков е журналист с посредствени творчески възможности. И въпреки това, като има пред вид раздела „Книжевни известия“ от „Свобода“, успява да разнообрази съдържанието на своя вестник. Той пропагандира оригинални и преводни съчинения, свързани с актуални политически събития — „Българското въстание в България на 1876 г.“, стихосбирката на Вазов „Тъгите на България“, превода на Драсов „Апостолът на свободата“. Някои от съобщенията, както това се практикува в „Свобода“ и „Независимост“, имат характер на малки рецензии.

Тясната зависимост на Тулешков от Каравелов и Ботев идва не само по линия на няколкогодишната му школовка в редакцията на „Свобода“. „Български глас“ разглежда проблеми, обсъждани често преди това на страниците на Каравеловите и Ботевите вестници. Еднаквата тематика, единството в концепциите на редакторите предопределят в значителна степен и честата употреба на утвърдени вече публицистични похвати и форми. С разобличаваща сила Тулешков клейми антинародното поведение на нотабилите. За да бъде по-убедителен обаче, той се позовава понякога и на мнението на Каравелов, чийто публицистичен почерк се чувства още в заглавието на някои от статиите в „Български глас“ — „Стари деца и изумели глави“ (бр. 21, 1876), „Ти му говориш, то се прозява“ (бр. 45, 1877), „Ти го плюеш, а пък то се облизва“ (бр. 16, 1876) и др.

Каравелов и Ботев подчиняват литературата, изкуството, културата на задачите на революцията. С поветите на освободителната борба свързват те и делото на Кирил и Методий. Каравелов пише брошурата „Кирил и Методий славянски просветители“, статии за делото на двамата братя, една от които завършва с революционния призив: „Вървете напред и нека св. Кирил и Методия да ви бъдат помощници!“¹ През 1867 г. на празника на славянските просветители в Калофер Ботев произнася дръзко слово, което ускорява заселването му във Влашко. Няколко години по-късно от страниците на „Знаме“ еква отново възмущеният му глас: „У нас на тоя празник патриотите четат слова и речи, разказват за заслугите и деятелността на светите мъже, предъвкват и хълчеват историческите и съвременните истини, играят народни игри, пеят „народни“ песни, пият, ядат и се веселят; а в това също време пред тежките и безчовечни страдания на народа вдигат тостове за здравето на тирана, за дългоденствието на робството и за щастието на глупците.“²

И в оценката, и в съзнателното свързване на революционната борба с историческите лица и факти „Български глас“ продължава насоката на „Свобода“ и „Знаме“. Някои от статиите във вестника даже са непосредствен отглас на конкретни публикации на Каравелов и Ботев.

Априлското въстание е избухнало. Делото на Кирил и Методий отново трябва да се свърже със смисъла и задачите на борбата. В навечерието на общославянския празник, една година след посочената Ботева статия от бр. 15, 1876 на „Знаме“, Киро Тулешков пише: „Нека и ние българите изпълним дълга си към св. Кирил и Методий; да изплетем и ние един венец от благодарност и признателност към святите отци на връх Балкана. Само разликата на пира ще бъде тая: наместо да пием вино червено, нека пролеем мръсната кръв на умирающия османец; наместо тъпани и цигулки, да екне Балканът от тръбата на българската революция! Наместо весели песни, да екне българският марш на бой в горите и градищата; вместо речи похвалителни, да гърмят речи възбудителни и насърчителни. Най-после нека издигнем погледа си към св. Кирил

¹ Свобода, бр. 2, 2 ноем. 1869; вж. също Независимост, бр. 34, 12 май 1873.

² Знаме, бр. 15, 9 май 1875.

и Методия и с все сърце да им се помолим, щото тие да бъдат нам предводители и застъпници на нашето общо въстание и помощници в закопването на нашата машеха Турция, която 500 цели години е пила нашата невинна българска кръв. Напред, братия, напред! Св. Кирил и Методия са с нас!¹ Паралелът между тази статия на Тулешков и статията на Ботев от бр. 15, 1875 г. на „Знаме“ показва пълна идейна и композиционна близост. Редакторът на „Български глас“ разгръща всеки компонент от публикацията на Ботев с неподозираните възможности на антитезата и завършва с призивен каравеловски тон.

Тулешков продължава язвителната критика на Каравелов и Ботев срещу българските чорбаджии и калугери, ратува с тяхната страст за единението на балканските народи, бичува продажната българска публицистика. Много от образите и похватите от „Свобода“, „Независимост“ и „Знаме“ преминават с конкретния си идеен и художествен пълнеж и на страниците на „Български глас“. Тук често се говори и за „дебелата сянка“ на султана, и за „гнилата Турция, която отдавна вече е с една си крак в гроба“ (бр. 1, 1876). Използват се остроумни народни поговорки, церковнославянски изрази и устойчиви словосъчетания, взети в повечето случаи от статии на Каравелов. Стига се до употребата и на шаблонни изрази, с които си служи редакторът на „Свобода“. В отделни случаи Тулешков възприема някои оригинални каравеловски похвати, като се стреми да ги разгърне и конкретизира в зависимост от актуалния политически момент.

През XIX в. американският социолог Джон Дрепер създава антинаучната биологична теория за общественото развитие, според която физиологическите закономерности, на които е подчинен всеки индивид, намират естествена проява и в националния живот на народите. Каравелов, запознат със съчиненията на западноевропейския просветител, възприема тази негова теория, тъй като тя му дава възможност след като я актуализира да я използва за целите на националноосвободителната борба. В брошурата си „Български глас“, като има пред вид предстоящата гибел на Османската империя, заимствайки от Дрепер, Каравелов пише: „Всяка нация има свое възрождение, детинство, мъжество и старост. Всяка нация, както и всеки човек, трябва да умре.“² Политически актуализираната теория на Дрепер откриваме и в други публикации на Каравелов. Революционната ѝ модификация с оглед на конкретните обществени задачи е изразена определено в една от уводните статии на „Свобода“. „Ние виждаме с очите си — аналогизира Каравелов — раждането на детето, но не сме в състояние да забележим неговото развитие; нам се чини, че това дете е било всякога такова, каквото го виждаме днес пред очите си. А това дете се е родило получовек, расло е, порасло е, било е и юноша, юнак, мъж и най-после старец. Това същото можем каза и за цял един народ. Един стар народ, който е преживял своето историческо течение, той трябва да очаква вече смъртта на прага си и ние на очиглед видиме как той умира и как на негово място се ражда или се възрождава други народ.“ След като излага в теоретически план биологичната теория на Дрепер за общественото развитие, Каравелов ѝ дава нов, актуален живец, който го насочва и към конкретна публицистична образност. „И така, за Турция няма вече живот, няма подпорка, която би била в състояние да поддържа, и тя трябва да падне, да очисти атмосферата и да натори земята, на която южните славяни ще захванат да сеят своето семе. Около

¹ Български глас, бр. 4, 8 май 1876; вж. в същия брой „Коя е нашата обязаност“; също Пловдив, 2 май, бр. 5, 18 май 1876.

² Български глас, Женева, 1870. с. 15; срв.: „Националният живот не се различава по нищо от личния освен по това, че трае по-продължително; но и той не може да избегне окончателния си край. Всяка нация, разгледана исторически, има свое детинство, младост, зрелост, старост, ако не се яви нещо, което да прекъсне естественото течение на живота ѝ“. Дж. Дрепер. Борбата на религията с науката. Превод под редакцията на Я. Сакъзов. с. 175, разр. м.

болния всякога се събират различни доктори и поддържат го със своите лекове; а за умрелия не остава нищо друго, освен да се занесе на гробищата и да се зарови наведи.“¹

Тулешков възприема актуализираната теория на Дж. Дрепер и я прилага в някои свои публикации. В бр. 4, 8 май 1876 г. на „Български глас“, за да одързости вдигналия се на бунт народ, той пише: „Човек се ражда на тоя свят, пораста, става мъж, живее, остарява и най-после достига до дълбока старост и умира. Но като достигне до дълбока старост, то животът му става неносен, мъчен и тягостен. . . Той става от ден на ден като малко дете, на което умствените способности не са още развити, и чака от минута на минута да дръзне последната минута за в гроба, додето дойде най-после непошадната смърт и си вземе данока на природата — го занесе в черната земя. . . Досега Европейска Турция се намирал в този период на живота си и от минута на минута чакаше последната си секунда на смъртта“. Тулешков използва плана на цитираната Каравелова статия, като разширява отделни моменти в композицията на цялостния образ.

Редакторът на „Български глас“ заимствува от „Свобода“ и „Независимост“ не само отделни похвати, но и някои публицистични форми. На страниците на Каравеловите вестници се поддържа оригиналната фейлетонна рубрика „Знаеш ли ти кои сме?“. Чрез нея двама големи публицисти разобличават политическата, културната и моралната корупция, утвърждават принципите на хуманизма и революционния демократизъм. Без да обособява същата рубрика в „Български глас“, Тулешков заимствува някои от изразните средства на „Знаеш ли ти кои сме?“, когато клейми конкретни лица и обществени пороци. Той, както подсказват отделни публикации във вестника му, е имал намерение да се изяви и като фейлетонист. Липсата на дарование и богата култура обаче превръща „фейлетонните“ му материали в обикновени статии, в които „фейлетонистът“ загатва за намеренията си само тогава, когато е под прякото въздействие на Каравелов и Ботев. Две от статиите на Тулешков, озаглавени „Кои сме ние?“ — заглавие, взето от рубриката „Знаеш ли ти кои сме?“, — продължават проблематиката на фейлетоните от „Свобода“ и „Независимост“.² Първата е насочена против Добродетелната дружина, втората — срещу членовете на някои благотворителни комитети, злоупотребили с народното доверие. Като порицава мнимия патриотизъм на част от емиграцията, Тулешков завършва във фейлетонния стил на „Знаеш ли ти кои сме?“, „Ние всички обичаме да се показваме пред света, че всичко знаем, че сме способни да даваме планове, да диктуваме, да чорбаджуваме, да се показваме умни и горди и да мислиме, че съдбата на 7 000 000 народ зависи от тяхната собствена каприция, от техните глупави постъпки и действия. Това сме си ние“ (бр. 42, 1877). Болката и негодуванието си Тулешков излива в заключителния акорд на статията „Това сме си ние“. С това изречение, превърнато от Каравелов и Ботев в афоризъм, завършват или са озаглавени някои от фейлетоните „Знаеш ли ти кои сме?“.

Допирни точки между „Български глас“, от една страна, и „Свобода“, „Независимост“ и „Знаме“, от друга, биха могли да се открият и в някои други публицистични похвати и жанрове. Обикновено Тулешков заимствува от Каравелов, който е непосредствен негов учител и като революционер, и като журналист и публицист. В известни случаи обаче той се насочва и към публицистиката на Ботев. Две от уводните статии във вестника му са в пълна зависимост от властната сила и стиловоето своеобразие на автора на „Хаджи Димитър“.

С избухването на Априлското въстание Източният въпрос навлиза в нова фаза. Вниманието на европейските правителства е насочено към Балканския полу-

¹ Свобода, бр. 1, 2 февр. 1871.

² Български глас, бр. 14, 20 юли 1876; бр. 42, 24 март 1877.

остров, където предстоят да се разрешат не само национални въпроси, но където се преплитат интересите и на някои големи държави. Източният въпрос е една от централните теми в „Свобода“ и „Независимост“. За него пише много статии и Ботев, една от които е публикувана в бр. 2, 15 дек. 1874 г. на „Знаме“. Тя е напориста и темпераментна, в нея като в калейдоскоп се оглеждат потайните дипломатически ходове на видни държавници. Априлското въстание е потушено. Но неговият погром не сменя от древния ред на световната политика отдавна наболелия Източен въпрос. Напротив, той получава нови акценти и нюанси, съдбата на един поробен народ се поставя в зависимост от машинациите и комерческите интереси на дипломати и короновани особи. Революционерът и публицистът Тулешков трябва да вземе отношение към заплетения като гордив възел Източен въпрос. Но за да привлече вниманието на читателя върху проблем, за който е писано твърде много и в българската, и в европейската журналистика, той трябва да каже нещо оригинално и интересно. В безсилието си да надрасне своите публицистични възможности Тулешков си спомня за една от знаменитите Ботеви статии за Източния въпрос, поместена в бр. 12, 15 дек. 1874 г. на в. „Знаме“. От написването ѝ са се изминали близо две години, но онова, което е казал великият революционер и поет през 1874 г., важи с още по-голяма сила през 1876 г. „При прага на едно близко бъдеще — заговорва отново загиналият журналист и революционер, а чрез него и Тулешков, — което, види се, ще да настане после проливането на цели реки човеческа кръв и при началото на което може би ще запустеят големи пространства от нашето отечество България, окото на съвременния човек се зазира преди един въпрос, който и да е периодически, но се повече и повече възбужда интереса на днешния политически свят. Тоя въпрос, който така несправедливо е наречен източен въпрос, който е ближен за нази дотолкова, колкото е ближна и ризата на гърба ни.“¹ Чрез перото на Ботев Тулешков изяснява политиката на Русия и Западна Европа по Източния въпрос. „Восточният въпрос влезе в нова фаза. От въпрос за раздиранието на Османовата фереджа той стана въпрос за едно тясно сближение на южнославянските племена.“ С това заимствването от уводната статия от бр. 2 на в. „Знаме“ завършва. Тулешков иска да каже обаче нещо повече за солидарността на балканските народи. То трябва да бъде в плана и стила на заимствването от първата част на статията, за да не намали ударната сила на логическото и емоционалното въздействие. И редакторът на „Български глас“ отново се насочва към Ботев — към бр. 13, 4 април 1875 г. на „Знаме“, където са нахвърлени шрихите на внушителната картина за „двете хубавици“ (България и Сърбия — б. м.), които трябва да разделят ябълката на раздора и отдавна вече би трябвало да плеснат с ръце и да се прегърнат в името на братството, на свободата, на равенството и на оние демократически начала, на които е основан животът и на българина, и на сърбина.“ В стремежа си да внесе нещо свое в заимствувания пасаж Тулешков разширява обхвата на олицетворението, като същевременно прокарва и своя политическа тенденция. „Но удари часът 12 — пише той, — полунощ настана и полунощниците, които тихо и енергически се приготвяваха и очакваха този последен час, гордо и пригответо, с голямо тържество влизат в храма на съединението и от дълбочината на сърцето си с крайно съчувствие са покланят пред олтара на братството, на съединението, на любовта и на искреността. Ето вече че настана оная минута, в която славянските малки племена, т. е. Сърбия, Черна гора, Босна, Херцеговина и България, да дадат край на своите петвековни непоносими мъки. Тие пет озлобестени сестри потърколиха златата ябълка, плеснаха ръце, прегърнаха се с братско и истинско съчувствие са впуснаха така силно и буйно в самата средина на вар-

¹ Вж. Български глас, бр. 27, 23 окт. 1876. Пълната съпоставка на заимствуванията на Тулешков с тази и с други публикации на Ботев вж. Д. Леков. Пос. изследване.

варския стан и със силата на своята любима и със силна десница сестра *Русия* юнашки удариха на тоя затегнат от пет столетия възел и ето, че той усети тоя силен и поразителен удар, почна леко и тихо да се развързува. . .“ (курс. на К. Т.). Анализът на международната обстановка, който редакторът на „Български глас“ прави, подсказва, че е настъпил дългоочакваният момент за намесата на Русия на Балканския полуостров. Съпоставена с комбинирания си ботевски оригинал, компилативната статия на Тулешков прави впечатление преди всичко с подчертаната си проруска тенденция. Докато Ботев възлага освобождението на поробените славянски народи преди всичко на собствените им революционни сили, редакторът на „Български глас“ под влияние на политическите момент открива разковничето на въпроса в намесата на Русия. Затова той пропуска или видоизменя онези изречения и пасажки от заимствуваните статии на „Знаме“, които омаловажават или пренебрегват ролята на руските официални среди в разрешаването на Източния въпрос. Без да отрича обединените усилия на славянските народи като фактор за тяхното освобождение, Тулешков фактически ги поставя в зависимост от руската външна политика.

С първата компилация на Тулешков е свързана и втората заимствувана статия в бр. 28, 30 окт. 1876 г. на „Български глас“. Като изяснява причините за побрбането на балканските народи и по-специално на българския, Тулешков отново взема под внимание международната обстановка, която благоприятствува намесата на Русия в изострения политически конфликт. Публикацията започва с мотото и началното изречение на уводната статия от бр. 9, 16 февр. 1875 г. на „Знаме“, след което е използвана друга, по-значителна заемка от бр. 11, 16 март на Ботевия вестник. Разгледани тематично, заимствуваните пасажки показват различия, които още веднъж потвърждават голямата идейна висота на Ботев. В „сродяването на българските царе с византийските императори и приемането на тогавашната православно-идиотическа култура на Византия“ редакторът на „Знаме“ открива една от причините и за вековната робска участ, и за класовата диференциация на българския народ. Тулешков не възприема тази мисъл на Ботев. Затова той пропуска или видоизменя някои пасажки и фрази от оригинала и ги заменя с разсъждения, лишени от социална интерпретация и яснота.

Какво показват посочените заимствувания от Ботев на страниците на „Български глас“?

По време на Априлското въстание и след него се чувства остро отсъствието на журналисти и публицисти от величината на Каравелов и Ботев. И Тулешков прави всичко възможно да напомни на читателите за тях — приближава се, макар и в повечето случаи механично, към техния публицистичен стил, заимствува похвати, форми, в известни случаи даже цели пасажки от някои Ботевии статии. Какви са резултатите от тези заемки? Чрез тях редакторът на „Български глас“ постига известно идейно и емоционално въздействие. Но той не надхвърля границите на обикновеното подражателство. Неуспял да почувствува монолитната логическа и емоционална връзка между отделните смислови единици в заимствуването, Тулешков пропуска или вмъква думи, които нарушават единството на образа, вътрешния ритъм на фразата.

Аналитичното проучване на „Български глас“ говори за неоспоримото въздействие на Каравелов и Ботев върху революционера, журналиста и публициста Тулешков. Веднага възниква обаче един трудно разрешим въпрос — не е ли възможно в известни случаи, когато посочваме някои публикации от „Български глас“ като образец на творческо влияние, каквито без съмнение има, да сме попаднали на нови анонимни Каравелови статии? Бившият редактор на „Свобода“ има по това време свой политически орган. Тулешков храни най-топли чувства към него, които не се променят никога. От страниците на „Български глас“ той го брани от незаслужени обвинения и нападки,

изтъква заслугите му в националноосвободителната борба. В такъв смисъл едно евентуално сътрудничество на Каравелов в Тулешковия вестник е напълно възможно. Податки за него ни дават дописката „Кладово, 22 юлия“ (бр. 16, 1876) и някои други публикации. Текстологическото проучване на „Български глас“ ще разграничи влиянието, механичното подражателство от индивидуално самобитното. Тогава вероятно ще се открият и нови публикации на Каравелов на български език през революционната 1876 г.

„Български глас“, макар и вестник епигон, играе значителна роля в нашия обществен живот по време на Априлското въстание. От страниците му се пропагандира идеята за безкомпромисното разрешаване на националния въпрос, разобличава се всяка антинародна проява, утвърждава се идеята за солидарност между славянските народи. Редакторът му става журналист и публицист не по призвание, а по необходимост. Но успява да направи своя вестник трибуна на революционната мисъл, защото е „чиракувал“ в редакцията на „Свобода“ и „Независимост“, свързан е чрез здрава идейна дружба с Каравелов и Ботев.

*

Първият брой на „Български глас“ излиза няколко дни преди Априлското въстание; две седмици след сигнала за бунта в Букурещ се появява последният вестник на Ботев „Нова България“. Революцията зовеше за дела. Но тя имаше нужда и от глашатая, които да пропагандират нейните кървави истини. Ботев попълваше списъка на своята чета. Преди да прехвърли Дунав, той трябваше да изпълни последния си дълг като журналист и публицист — на 5 май 1876 г. издаде бр. 1 на в. „Нова България“ и положи основите на „един истинно революционен и народен лист“, който, както той сам заяви, е за българите „само по себе си голяма помощ“¹.

Първият брой на „Нова България“ доразвива традициите на „Дума на българските емигранти“ и „Знаме“. В него всяка дума зове за борба и саможертва, всеки ред говори за един изключителен публицист, който завладява с таланта и революционната си непримиримост. „Нашата революционна журналистика онемя. (Това е престъпление в днешните обстоятелства, когато народът ни събира сичките свои сили, за да излезе на отчаяна борба срещу своите петвековни притеснители. Освен физическите сили народът трябва да излезе и със своето морално оръжие. (Журналистиката е едно от първите средства за революцията.)“ С няколко фрази Ботев определя насоката и на своя вестник, и на цялата революционна журналистика.

Всичко в брой първи на „Нова България“ е подчинено на дълбоките борчески и творчески пориви на редактора. Уводната статия („Захваща се вече драмата на Балканския полуостров. . .“) е написана с далновидността на политик от световна величина, с вдъхновението на поет. В нея въпросите са формулирани открито и ясно, националната трагедия на българския народ е поставена пред очуляра на европейската дипломация. Наистина „касапницата ще бъде страшна и отвратителна, жертвите ще бъдат безброй“. Но въпреки лицемерието на много чуждестранни политици и журналисти „босфорският идол ще да падне, „болният човек“ ще да умре. . .“. Революционният оптимизъм на Ботев, публицистичната му страст напират във всички материали на вестника („Въстанието в България“, „Реформите в Турция“, „Вълнувание в Цариград“), в рубриките „Новини из България“, „Най-нови известия“.

¹ „Нужно обяснение“. — Нова България, бр. 1, 5 май 1876.

За Ботевото авторство на публикациите в „Нова България“ е писано доста.¹ Разбира се, не всичко около този въпрос е изяснено, някои предположения имат нужда от допълнителна аргументация. Едно обаче според нас е неоспоримо — всичко в „Нова България“, както преди това е практикувал и Каравелов в „Свобода“ и „Независимост“, е редактирано основно от Ботев. Това предопределя идеята и публицистичната монолитност на брой първи от вестника. Това същевременно заблуждава и някои ботевоведи, че всички публикации в „Нова България“ са дело на редактора.

На 17 май 1876 г., когато Ботев потегля към разбуненото си отечество, излиза „Притурка на Нова България“, в която се съобщава, че издаването на вестника ще продължи. „Притурката“ не е съставена и редактирана от Ботев. Каква е по-нататъшната история на вестника? Брой втори от него излиза на 26 май 1876 г. в Букурещ. От брой трети до края на съществуването си (бр. 75, 22 април 1877 г.) „Нова България“ се издава в Гюргево. След заминаването на Ботев редактор на вестника е Рашко Илиев Блъсков, който се подписва с псевдонима Р. И. Белобрадов. От бр. 53, 11 дек. 1876 г. „Нова България“ се издава от приятеля на Ботев Стефан Стамболов. Сътрудници на вестника са широк кръг общественици, таланти и посредствени книжовници — Ив. Вазов (Пейчин), Н. Живков, Ф. Симидов, Ст. Стамболов, Д. П. Иванов, Д. Ц. Коцов, Н. А. Славков, Д. Ганчев и др., имената на някои от които са все още неизвестни.²

Странно изглежда, че „издател и ступан“ на вестника след Ботев е не революционен деец, а бившият редактор на сп. „Духовни книжки“ и „Училище“, дългогодишният учител и просветител Рашко Блъсков. Наистина нито един брой от „Нова България“ не може да се сравнява с броя, редактиран от Ботев. Но трябва определено да се посочи, че новият издател на вестника е обхванат от революционната екзалтация на хъшовете във Влашко, притежава известен журналистически опит и култура, поради което продължава насоките, дадени от неговия велик предшественик. За да се почувствува идейната и тематичната приемственост между него и Ботев например, някои материали от бр. 2 на „Нова България“ Блъсков веднага свързва с публикации от брой първи. „У предишният брой — отбелязва той — в членът (статията — б. м.) „Турската опачина“ (автор Н. Живков — б. м.) секи мож да разбере каква пасмина е турчинът и че той никога не може да бъде като хората — „образован човек“. Но за да може някой да опише сичките нрави, обичаи и суеверия на този народ, трябва да го познава твърде отблизо и да е вникнал добре в неговия обществен живот. Това е направил ученият майор Осман бей, който е написал книга под заглавие „Турците и жените им, султанът и харемът му“.“ В случая връзката между брой първи и втори на „Нова България“ е не само идейно-тематична. Много от читателите веднага са се досещали и за нещо друго — за съобщението на Ботев в бр. 15, 9 май 1875 г. на „Знаме“, че е необходимо да се издаде на български език и посочената вече книга на Осман бей-Фредерик, и труда на неговата майка, жената на бившия велик везир Кабразлъ Мехмед, Мелек ханъм „Трийсет години в турските хареми“. „Ние — продължава Ботев — сме захванали вече преводът на тия две книги и скоро ще да издадем и особено обявление за тях.“ „Особеното обявление“ не се появява. Но в брой 3 на „Нова България“ се явява част от книгата на Осман бей в български превод. Преводачът не е обозначен, но някои доводи, както и стилно-езикови

¹ Вж. по-подробно Ив. Унджиев, Цв. Унджиева. Христо Ботев. Живот и дело. С., 1975. с. 719—721.

² Вж. Г. Боршуков. История на българската журналистика. С., 1965. с. 336—337, 364—366.

вият анализ на преведеното ни дават основание да приемем, че това е откъс от превода, започнат от Ботев.¹

Разположението на материала в бр. 2 на „Нова България“ в общи линии е в зависимост от рубриките на бр. 1 на вестника. Наистина в брой втори и в следващите броеве имаме някои нови раздели. Но тях откриваме и в Ботевото „Знаме“. Във в. „Знаме“ са задължителни уводните статии и политическите прегледи. Поддържат се рубриките „Книжевни известия“, „Български известия“, „Най-нови известия“, „От редакцията“, подлистник. В „Нова България“ са обособени уводните статии, политическите прегледи. Обществено-политически и мемоарни произведения се публикуват в подлистника. Читателят е заинтригуван и от рубриките „Дописки на „Нова България“, „Разни новини“, „Последни новини“, телеграми и съобщения, които срещаме и в „Знаме“. И в двата вестника се поместват оригинални и преводни художествени творби.

След като възприема композицията на първия брой на „Нова България“ и на „Знаме“, Блъсков се стреми, доколкото му позволяват възможностите, идеята нагласа и опитът, да списва вестника така, че той да не се отклонява от традициите, завещани от неговия пръв редактор. Както в уводните статии и политическите прегледи, така и в останалите материали „Нова България“ не следва линията на „Български глас“ — плътно придържане о стила и похватите на Ботев, което води често до механично подражателство. Наистина Блъсков и най-близките му сътрудници имат пред вид почти винаги конкретни статии и други публикации на своя предшественик. Но използвайки идеи, похвати и образи от тях, те се стремят да създадат самобитен публицистичен стил на вестника. Така, без да се изпада в епигонство, във всеки брой на „Нова България“ се чувствава ъстица от ума, таланта, сърцето на журналиста, публициста, поета и революционера Хр. Ботев. Когато пише статията „Гюргево, 25 септември 1876“ (бр. 35, 1876) например, в която поставя въпроса и за българската емиграция, и за „революция народна, незабавна, отчаяна“, редакторът на вестника има пред вид редица Ботеви публикации и в „Дума на българските емигранти“, и в „Знаме“. Съзнателен стремеж да се представи европейската политика в плана и мащабите на „Политическа зима“ прозира и в статията „Гюргево, 22 септември 1876“ (бр. 35, 1876). „Когато Андраши наду платната на своите мисли при началото на Херцеговското въстание да скове един план, който полека и неусетливо да запази Турция от ужасната пропаст, която зиваше срещу й. . . , тогав старият и вещ дипломат Горчаков млъчеше, седнал над руската тайнствена политика, и внимаваше добре върху движението на европейските дипломати. . . Австрия, като се оглеждаше плахо насякъде, хвърли няколко примки бързо, като мислеше, че я не усетиха; Горчаков и Бисмарк скрито се позасмяха на това. . . “ Наистина авторът на статията е далеч от творческия размах, от изключителната образна мисъл на Ботев. Но той е запаметил дълбоко героите, картините, обобщенията в „Политическа зима“.

В известни случаи, когато редакторът на „Нова България“ смята, че по определени въпроси е необходимо да се напомни и за мнението на Ботев, той дава големи цитати от негови публикации. В бр. 3, 5 юни 1876 г. на „Нова България“ е публикувана статията „Революцията“. В нея се проследява пътят, по който се стига до Априлското въстание, посочва се ролята на частните революционни комитети, изтъква се значението на Раковски, Каравелов и Ботев за създаването на българската революционна журналистика. Блъсков и неговите сътрудници считат за свой дълг да напомнят не само за големия поет и публицист, но и за непреклонния революционер. „А последният революционерски вестник „Знаме“

¹ За авторството на превода вж. Д. Леков. Неизвестен превод на Ботев. — Антени, бр. 7 (267), 13 февр. 1976.

заявява „Нова България“ — е редакторуван от Хр. Ботйова, който запрати перото и сега наскоро, като грабна пушката, поведе своята дружина към Балкана. Неговото решително и юнашко преминуване на ав(стрийския) вапор „Радецки“ слиса дору и най-хитрите дипломати. За любопитството на читателите ние препечатваме следующият му член от „Знаме“. „Следва обстоен цитат от уводната статия на бр. 9, 16 февр. 1875 г. на вестника, заимствувана, както вече посочихме, и от редактора на „Български глас“. Но докато Тулешков използва този пасаж, частично перифразирани, без да спомене името на автора, редакцията на „Нова България“ цитира добросъвестно и точно и чрез перото на Ботев изтъква причините за избухналото Априлско въстание.

В много от статиите в „Нова България“ се използват образи и изрази средства, създадени или утвърдени в нашата революционна журналистика от Каравелов и Ботев — образа на състарената, болна и издъхваща Турция, обикнатото сравнение — образ на продажните български вестници — „пачавра“, — символа за умирането на едни народи и раждането на други, изграден върху биологичната теория на Дрепер за общественото развитие, и т. н. Изрази от стихотворенията на Ботев, толкова популярни сред българската емиграция, понякога влизат и в текста на някои публикации.¹

Благотворното влияние на Ботев, а в известна степен и на Каравелов се чувствува и в останалите рубрики на „Нова България“ — в „Писма и отговори“, в дописките и т. н. В тях в скоби или под линия често се дава мнението на редакцията, иронично и хапливо, както в „Свобода“, „Независимост“ или „Знаме“. В бр. 55—52,5 дек. 1876 г. на вестника в рубриката „Писма и отговори“ четем: „Г-ну П. К. в Русчук: Кога стана човек и са изучи на шарлатаниите. Засрами са и проводи, що си зел.“ Или: „В Свищов: Бъдете се тъй дързостни на работата. Вие правите свещени услуги на народът ни“ (бр. 48, 1876). В подобен дух и стил „Нова България“ поощрява всяка родолюбива проява, критикува родоотстъпничеството и апатията. Някои бележки на редакцията са толкова близки до белажестите във вестниците на Каравелов и Ботев, че трудно бихме ги разграничили от тях, ако предварително не знаем изданието, където са отпечатани.

„Нова България“ утвърждава традициите на българската революционна журналистика и чрез възприемането на някои жанрови форми от Ботевите и Каравеловите вестници. Чрез тях от нов ъгъл, с нови публицистични средства се пропагандира онова, което се проповядва в другите материали на вестника. Както има пред вид вероятно Ботевото „Послание от небето“, в което с похватите на епистолярния жанр ненадминатият публицист критикува язвите в нашия политически и културен живот, редакторът на „Нова България“ под рубриката „Писма от Букурещ. Писмо I“ публикува язвителната критика на свой сътрудник срещу в. „Стара планина“ и неговия редактор С. С. Бобчев. Под влияние може би на хумористичните форми, използвани от Каравелов и в. „Гьлан“, в няколко броя на „Нова България“ се печат остроумният „Политически катихизис“ (бр. 42—47, 1876).

В „Нова България“, както в „Свобода“, „Независимост“ и „Знаме“, са обнародвани доста стихотворения. Интересно е да се посочи обаче ролята, която им отрежда редакторът, като се имат пред вид изискванията на Каравелов и Ботев за общественото предназначение на литературата. От бр. 4, 9 юни 1876 г. до бр. 50, 30 ноем. 1876 г. всеки брой на „Нова България“ започва със стихотворна творба. Това е фактически и една от съществените композиционни отлики на вестника от другите периодични издания през Възраждането. Внася ли тя нещо ново в неговия идеен и художествен облик в сравнение с вестниците на Каравелов

¹ Срв.: „Не можеме вече да търпиме турчинът да бесней на башино ни огнище“ (бр. 33, 1876) с: Та сърце, майко, не трае // да гледа турчин, че бесней // над башино ми огнище“ („На прощаване“).

и Ботев? В случая става въпрос преди всичко за конкретен редакторски подход при осъществяването на търсения журналистически акцент във всеки брой на „Нова България“, който е налице и в „Свобода“, „Независимост“, „Дума на българските емигранти“ и „Знаме“. В тези вестници пръв „взема“ думата журналистът-политик, за да я „даде“ на поета или белетриста. В обсъждането на основния проблем на броя се намесват и кореспондентът, фейлетонистът или мемоаристът. Същия журналистически подход откриваме и в „Нова България“. Докато „гвоздеят“ на броя при Каравелов и Ботев обаче е уводната статия, в „Нова България“ тази роля в определена степен поема и стихотворната творба. С това уводната статия не накръпява своето значение. Поетът и публицистът в случая само взаимно се допълват, конкретизират и доизясняват. Брой 22, 12 авг. 1876 г. на „Нова България“ започва със стихотворението на Ботев „Дякон Васил Левски“ („Обесването на Васил Левски“). В уводната статия на вестника се говори за тежката съдба на българския народ, за опитите му да се вдигне на бунт. Публикуваното стихотворение на Ботев има за задача да напомни за главния организатор на подготвяната революция — Левски. В бр. 9, 26 юни 1876 г. е обнародвано стихотворението на Пейчин (Ив. Вазов) „Свобода или смърт“. Поетът е разтърсен от жестокостите на агарянина и от йезуитското лицемерие на Европа:

Но, върлий азиатец обладан с ярост дива
великата идея, за да порине в гроб,
сече, гори и роби, обесва и убива
по-скоро да помага въстаналият роб.

И цялата Европа да спази мир злокобен
изглежда равнодушно как падаме и мрем,
и не простира ръце на наш народ поробен
да го избави веке от срамният ярем!

Публицистът е разтърсен от онова, от което е възмутен и поетът. И той заговорва с неговата мъка, с неговото негодувание, а в известна степен и с неговите думи: „Докле европейските дипломати хладнокръвно гледаха как турското правителство иска да им се представи като ненаделяема чрез своя извънмерен фанатизъм, докле ужасните кръвопролития, извършени у България от турските войски над мирните хора, са земаха от силите като бляскави победи, които питаеха надеждите им за мир; докле са продължаваха тези гнусни за историята на християнството събития, думаме, чашата на търпението в славиянският елемент у Европа са препълни и той са реши целокупно да понесе кръстът срещу полумесеца“, т. е. да иска „свобода или смърт“, каквото е и заглавието на Вазовото стихотворение. Същата идейно-тематическа връзка между стихотворение, уводна статия и останалите публикации е осъществена и в другите броеве на „Нова България“. И тя, както и някои други съображения ни дават основание да предположим, че Вазов е автор на някои уводни статии във вестника.

За да поддържат бойкия революционен дух на вестника, Блъсков, Стамболов и техните сътрудници проявяват верен идеен, а в значителна степен и художествен усет при подбора на поетичните творби. Те публикуват стихотворения от Вазов („Свобода или смърт“, „Вярата ми“, „Политика“, „Песен на юнаците на „Радецки“, „Абдул Хамид“, Ст. Стамболов („Христо Донев“, „Майчина песен“, „Возвание“ и др.), стихотворни творби от Ф. Симидов, Н. Андреев, Н. Живков, борчески народни песни („Цар Иван Шишман“, „България“) и др. В няколко броя на вестника, също и в началната му част, са отпечатани откъси от „Горски пътник“ на Раковски, които са в пълно съзвучие с тогавашния революционен момент.

За да държи будна паметта за бореца, публициста и твореца Христо Ботев, редакцията на „Нова България“ печата съобщения за битките на неговата чета,

публикува писмото му до капитана на „Радецки“, напомня за значението му в националната ни история и култура, помества спомени и стихотворни творби за него — „Съвременни записки. Четата на Христа Ботйова“ от Ф. Симидов, „На Хр. Ботйова“ (от неизвестен автор), „Песен на юнаците на „Радецки“ от Ив. Вазов. В подлистника на „Нова България“ е обнародвана част от превода на Ботев „Въстаният въпрос и България“ от И. П. Липранди. Тук са препечатани и стихотворенията „Дякон Васил Левски“ (бр. 22, 1876), „Към брата си“ (бр. 50, 1876). Ако първото от тях е трябвало да напомни за едно героично име в историята на националноосвободителното движение, „Към брата си“ е отправено отново към онези „глупци неразбрани“, които не са проумели поуката от разигралата се национална трагедия.

Рашко Блъсков прокаква и отстоява революционната линия в списването на „Нова България“. Но след окончателното потушаване на въстанието от време на време започва да го измъчва противоречивият диалог, който се води у него между журналиста, издигнат като редактор на „Нова България“ от гребена на революционната вълна, и стария просветител, издател на „Духовни книжки“ и „Училище“. Този спор става особено остър няколко седмици преди Стамболов да поеме редакцията на вестника. Тогава Блъсков си спомня за Петко Славейков, за трагичните му изживявания през последните години от черковната борба, за знаменитото му стихотворение „Не пей ми се“. Просветителят Славейков не беше оценил в перспектива някои исторически събития, не беше забелязал новите явления и хора в живота, беше се разминал с тях. И той изповяда крушението на своите илюзии в „Не пей ми се“. Временият спътник на революцията живя с вярата в близката свобода. Тя се поддържаше от хубавото начинание на Ботев — в. „Нова България“, — от героичната му смърт, от оптимизма на родолюбивата българска емиграция. Но дойде момент, когато старият просветител си спомни за своето минало, когато бе овладян от съмнения и разочарование. И той потърси размисъл и разтуха с дядо Славейков. Но не с онзи поет, който беше направил равностойна на своя живот, беше написал „Жестокостта ми се сломи“ и „Изворът на Белоногата“ и живееше вече с друга обществена и творческа нагласа, а с оня Славейков, който търсеше брод и пристан в политиката и поезията. В бр. 47, 18 ноем. 1876 г. Рашко Блъсков публикува част от „Не пей ми се“ под заглавие „Извод от „Не пей ми се“:

Ах защо ли стар са спомен тъй сили
да направи песните ми премили;
миналото веч' за песни не пита,
сегаšnjето люби лира разбита.
Измрелите кат' че не са живели,
а живите — равнодушни, ничтожни.

Наистина стиховете на Славейков тук са дадени в нова редакция, техният песимизъм в известна степен е приглушен. Но те са прощалната дума на издателя и „ступана“ на вестника А. Р. Белобрадов към читателите на „Нова България“. Скоро след това Рашко Блъсков напуска редакцията на вестника.

„Нова България“ не се откъсва от традициите на Ботев, а в известна степен и на Каравелов не само в областта на журналистиката и публицистиката. В доста от стихотворенията на вестника се долавят реминисценции от поезията на двамата големи творци — „Прошка“, „Христо Донев“, „Към нея“ и др. Наистина тези стихотворни творби са посредствени, но чрез тях се чувствава поетичното обаяние на Ботев и Каравелов в дните на въстанието.

„Нова България“ е вестник, който се утвърди в историята на българската журналистика с бойкото си революционно направление, с възприемането на творческите традиции, създадени от Каравелов и Ботев. На неговите страници

подсказа за големите си поетически възможности Вазов. Тук излезе първият отзив за неговото творчество¹ и „писмото“ на поета до редактора на „Нова България“, в което с пословична възрожденска скромност той оспори и отхвърли възторжената оценка на първия си рецензент.²

Във възстанала и опустошена България последното периодично издание на Ботев се посреща и следи с изключително внимание. „Вашият вестник са получава тука крадешком — пише до редакцията на вестника по време на въстанието читател от Русчук. — Вчера прочетох 3-ий брой и твърде ми хареса. Такъв вестник е потребен на днешните обстоятелства, а не каквито са цариградските вестници, които не смеят да явят нищо право, но само позагатват нещо с предпазване и там го свършват.“³

Чрез „Нова България“ до нас достигна част от превода на Ботев „Въсточний въпрос и България“. Тук се появи нова, първата редакция на „Обесването на Васил Левски“, отпечата се началото на Ботевия преводен труд „Турците и жените им, султанът и харемът му“. В „Нова България“ Ботев е имал намерение да обнародва някои свои трудове, над които е работил през последните месеци от живота си. Затова, преди да тръгне с четата си за България, той оставя на своите най-близки сътрудници във вестника не само превода на „Въсточний въпрос и България“, но и други завършени и незавършени оригинални и преводни творби. Някои от тях, вероятно с незначителни корекции, направени от Вазов или Блъсков, се появяват в „Нова България“. Други остават у приятелите на поета и след време изчезват или стоят закътани в някои частни или обществени архивни сбирки.

*

От някои възрожденски вестници до нас са достигнали само заглавията им. Няма запазени броеве от „Михал“, „Момче“, „Кърлеж“, „Жаба“. Отделни броеве са съхранени от в. „Хъш“. Един брой е оцелял и от в. „Юнак. Лист за българските интереси“, който се появява в края на размирния месец април 1876 г. в Браила. Всичко в него — статии, прегледи, дописки, известия — е посветено на революционните събития в България, Босна, Херцеговина. Дават се сведения за боевете в Панагюрище, Берковица, Дряновския манастир. Разобличава се политиката на английското правителство, напомня се за освободителната мисия на Русия. От „Юнак“ по всяка вероятност излизат няколко броя, от които е запазен бр. 6, 16 май 1876 г. Редакторите му не са известни. Но като имаме пред вид някои данни от „Български глас“, както и стилно-езиковия и идеен анализ на публикациите във вестника, можем да приемем, че той е списван от двама близки приятели на Ботев — Тодор Пеев и Иван Драсов.⁴ От един оцелял брой не могат да се направят изводи за цялостната програма и своеобразието на „Юнак“. Може само да се изтъкне, че той има значителна прилика с излизащите по това време революционни периодични издания, че продължава борческите традиции на „Свобода“ и „Знаме“, като използва и някои от публицистичните похвати на редакторите им.

„Юнак“, излязъл в няколко броя, е преустановен. Веднага може би след спирането му, на 5 юни 1876 г., се появява нов революционен вестник — „Възраждане“. Редакторите му, Пеев и Драсов, сега вече не издават вестника анонимно. Към тях също като редактор се присъединява и Св. Миларов. Вестникът си поставя конкретни злободневни задачи — да оказва морална и материална подкрепа на въстанието, да запознае европейските народи с руското положение на

¹ Вж. статията на Д. Ц. Коцов „Гюргево, 23 дек. 1876“, бр. 55, 23 дек. 1876.

² Писмо до редактора на „Нова България“, бр. 58, 6 ян. 1877.

³ Русчук, 8 юния, бр. 4, 9 юни 1876.

⁴ Вж. Български глас, бр. 5, 18 май 1876.

българите, да коментира всички по-важни световни събития. За да дадат възможност на повече чужденци да следят „Възраждане“, редакторите отпечатват основните материали и на френски език.

Пеев и Драсов са близки съидейници на Каравелов и Ботев. Като революционни дейци и хора с културни интереси те са следили редовно „Свобода“, „Независимост“, „Знаме“. Контактът им с журналисти от ранга на Каравелов и Ботев дава отражение в тълкуването на събитията и фактите във „Възраждане“. Проявява се стремеж към бойката и раздвигана фраза, към непосредственото емоционално внушение. Някои от дописките напомнят в известна степен дописките на Каравелов и Ботев — разказва очевиден, вмъкват се диалози, от единичния факт се стига до значимото обобщение. Въпреки това конкретното въздействие на Каравелов и Ботев като публицисти във в. „Възраждане“ е непоследователно, в известна степен епизодично. На какво се дължи това, като се знае, че Пеев и Драсов са видни революционни дейци, пряко свързани с редакторите на „Свобода“ и „Знаме“?

Тодор Пеев е близък сподвижник на Левски в създаването и укрепването на Втрешната революционна организация в страната. Той е един от създателите на БРЦК. От 1873 г. обаче, без да пренебрегва задълженията си като революционер, Пеев е деловодител на Българското книжовно дружество и редактор на неговия орган „Периодическо списание“. Като деловодител на дружеството той е трябвало да се придържа, макар и външно, към неговата просветителска програма, а като редактор да списва списания в научно-еволюционистичен дух. Това именно слага отпечатък върху публицистичния стил на Пеев, който се обособява от стила на Каравелов и Ботев.

През 1876 г. Т. Пеев започва да редактира революционния в. „Възраждане“. Но той не може, а и не проявява желание да промени своя публицистичен почерк. Основание за подобно твърдение ни дава един факт от живота му. Първоначално Каравелов и Пеев са приятели. След като Т. Пеев става деловодител на Българското книжовно дружество, отношенията им постепенно охлаждат. Каравелов иронизира своя съидейник в някои статии и фейлетони. Тодор Пеев го напада в много свои писма. На страниците на „Възраждане“ той често търси повод да го уязви и злепостави, поради което влиза в остър спор с редактора на „Български глас“ — Каравеловия приятел Киро Тулешков. В последователната си неприязнь към бившия председател на БРЦК Пеев съзнателно се е разграничавал като редактор на „Възраждане“ от публицистичния му стил. Наистина в известни случаи, както посочихме вече, във вестника му се чувствава образно афористичната мисъл на Каравелов. Но това е не само неизбежно, но и естествено, тъй като Пеев следи българската революционна преса, в която определени политически понятия почти винаги се предават с едни и същи фигури — щампи. Те се утвърждават в съзнанието му, той не може да им намери подходящи двойници. Нека не се забравя и нещо друго — Т. Пеев е един от интимните другари на Ботев, когото дълбоко цени като общественик и творец. И ако във „Възраждане“ откриваме някои каравеловски похвати, те идват преди всичко чрез вестниците на Ботев, прекия и най-талантлив ученик на редактора на „Свобода“. За непосредственото въздействие на Ботев върху публицистиката на Пеев говори и един друг факт. През 1877 г. в бр. 1 и 2 на в. „Дунавска зора“ е публикуван фейлетонът на Пеев „Браилски искрици“ с псевдоним „Гласът в пустинята“. Той е пряк отглас на идейната дълбочина и публицистичната образност на знаменитото Ботево писмо до Т. Пеев от 12 февруари 1876 г.¹ Освен Пеев редактори на „Възраждане“ са, както посочихме вече, Драсов и Мила-

¹ Вж. по-подробно Д. Леков. Незнат книжовник, забравен революционер. — В: Тодор Пеев. Съчинения. Под ред. на Д. Леков и Ив. Сестримски. С., 1976.

ров. Но Драсов няма публицистичен стаж и талант, Миларов не е революционен деец. Решаваща дума в списването, в облика и своеобразието на вестника е имал Пеев. Неслучайно от бр. 9 той е вписан и като „управител-отговорник“ на „Възраждане“.

Жилавината и силата на идеи и традиции се изпитва в атмосферата на борби и страдания. Априлското въстание доказва и утвърди правотата на програмата на националноосвободителното движение, революционната линия в развитието на българската литература, журналистика и публицистика. „Свобода“ и „Независимост“, „Дума на българските емигранти“ и „Знаме“ започнаха отново да се предават от ръка на ръка. Под друго заглавие и с други редактори, но със същите революционни задачи — да създадат от роба човек и гражданин. Съратниците на Каравелов и Ботев бяха неопитни, нямаха техния талант, размах и култура. Затова понякога волно или неволно изпадаха в подражателство, перифразираха. Но революцията им даваше импулс и вдъхновение, шаблонът отстъпваше място на свежия публицистичен детайл, тромавата фраза — на плавния и отзивист стих.

„Български глас“, „Нова България“ и „Възраждане“ не са еталони в историята на българската журналистика. Но те не можеха да бъдат вестникообразци, защото няколко години преди тях бяха излизали „Свобода“, „Независимост“, „Дума на българските емигранти“, „Знаме“. Без тези вестници Тулешков нямаше да издава „Български глас“, „Нова България“ щеше да прекъсне с първия си брой. Наистина „Български глас“ беше вестник-епигон, но в замяна на това необходим за тогавашния исторически момент. „Нова България“ не остана на нивото на първия си брой, но се утвърди като издание със свой профил. В. „Възраждане“ въпреки амбициите на редакторите си не блесна с нещо оригинално. Той заинтересува обаче читателите от чужбина, заговори им за героизма и жертвите на Априлското въстание. Революционният подем и погром през 1876 г. утвърдиха журналистическите и публицистичните традиции на Каравелов и Ботев, които по-късно нашият социалистически печат доразви и издигна на ново идейно-творческо ниво.